

Smanjivanje broja naroda u Zapadnoj Nemačkoj je primer za analizu. Ukoliko bi se nastavile sadašnje demografske tendencije, ta bi zemlja od 62 miliona ljudi za jednu deceniju spala na 52 miliona, sredinom narednog veka bi imala 40 miliona, a na njegovom kraju samo 9 miliona. Uporedo s prikazom razvoja stanovništva, autor prati ubrzavanje tehnološkog progressa. Slične analize postoje i za ostale delove razvijenog sveta, ali je veći deo knjige posvećen istraživanju razvoja broja naroda i istorijskih uslova njegovog održavanja u Jugoslaviji. Tendencija depopulacije postoji i kod nas, ali je to fenomen koji se odnosi na sve istočnoevropske zemlje. U njima je industrijski razvoj tek počeo, ali je praćen pojavom opšteg opadanja broja naroda u svim tim zemljama.

Iako ja lično nemam afiniteta za filozofska polazišta, na kojima je Bošnjović gradio svoje kazivanje, ističem njegove sposobnosti da vešto prati i analizira demografske procese i njihovu usklađenost s pitanjima industrijskog, tehnološkog, obrazovnog i opštekulturnog napredovanja. Drugim rečima, iako ovo nije delo u standardnim okvirima istorijske demografije, ono od njih nije daleko ni otišlo. Istoričari iz njega mogu mnogo da nauče, ali i da proveravaju zašto je industrijski rast u Engleskoj u prvoj polovici prošloga veka praćen naglim rastom i stanovništva u njoj. Danas Indija i Turska prolaze kroz faze nagle industrijalizacije, a tu narod ne opada, nego naglo i dramatično raste.

Milorad Ekmečić

Hrvatski narodni preporod — Ilirski pokret, Zagreb 1988, 224 str.

Ova knjiga, koja je izašla u biblioteci *Povijesna istraživanja* zagrebačkih izdavača Školska knjiga i Stvarnost, djelo je šestorice autora: Jaroslava Šidaka, Vinka Foretića, Julija Grabovca, Igora Karamana, Petra Strčića i Mirka Valentića. Najveći je udio u njezinu nastajanju imao Jaroslav Šidak, koji je napisao više od polovice teksta i najveći dio historiografskog osvrta, a još je znatnija njegova uloga bila u poticanju, koncipiranju i radigiranju knjige. Vjerovatno je zato izdavač na naslovnu stranicu i ovitak stavio Šidakovo ime i dao njegovu kratku biografiju na ovitku. U impresumu navedena su imena svih šestorice autora.

U knjizi se obrađuje problematika povijesti hrvatskog naroda od 1790. do 1847. godine. Šidak je autor tekstova o hrvatskim zemljama 1790—1815, osim o Dubrovačkoj Republici od 1790. do njezine propasti 1808 (autor: V. Foretić) i o hrvatsko-slavonskoj vojnoj kra-

jini 1790—1815 (autor: M. Valentić), te tekstova o sjevernoj Hrvatskoj 1815—1847. godine. Tekstove o ekonomskoj povijesti sjeverne Hrvatske napisao je I. Karaman, dok je J. Grabovac autor napisa o prilikama u Dalmaciji 1815—1847, a P. Strčić obradio je problematiku Istre u istom razdoblju. Knjizi je dodana kronologija zbivanja u povijesti hrvatskog naroda od 1790. do 1848. godine, koju su priredili Dragutin Pavličević (jedan od recenzenata knjige; drugi je Ivan Kampuš) i I. Karaman, koji je i autor nekoliko historijskih karata što su uvrštene u knjigu. Prijedlog za naslov knjige dao je Šidak.

U *Uvodu* (7—14) prikazan je položaj hrvatskih zemalja na kraju 18. stoljeća, koje je bilo — u krajevima pod vlašću Habsburgovaca — doba različitih političkih promjena, migracija, pojačanog seljačkog otpora i carskih reformi. U mletačkom dijelu hrvatskih zemalja nije bilo većih promjena. Privreda je tamo bila potpuno podređena interesima Venecije. Od sredine 18. stoljeća može se govoriti o pojavi standardnog hrvatskog jezika kao jezika pismenosti i književnosti, što je imalo značajnu ulogu u procesu integracije hrvatskih zemalja. Bila je to štokavska ikavica, koja se upotrebljavala na hrvatskom etničkom prostoru od Jadranskog mora do Panonske nizine, osim kod kajkavskih Hrvata.

U prvoj glavi knjige (15—57) govori se o hrvatskim zemljama od 1790. do 1815. godine. To je vrijeme nakon što je Josip II. ukinuo svoje reforme, pa je staleški ustav bio uspostavljen i u banskoj Hrvatskoj. Mađarsko plemstvo pokušalo je 1790. na zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru nametnuti Hrvatskoj mađarski jezik i prisvojiti Slavoniju Ugarskoj. Ta dva pitanja — službeni jezik i pripadnost Slavonije — neće silaziti s dnevnog reda saborskih rasprava sve do 1848. godine.

Zatim je opisano stanje u hrvatskim zemljama od pada Mletačke Republike do dolaska Francuza, tj. 1797—1805. godine. Austrija je okupirala bivše mletačke posjede na istočnoj jadranskoj obali, ali nije mijenjala zatečeno stanje. U obrazovanijem dijelu dalmatinskog klera i vlastele postavio se zahtjev za povratak Dalmacije pod »ugarsku krunu«, a takve su zaključke donijeli i Hrvatski i Ugarski sabor 1802. godine. Međutim, Franjo I. nije dao svoju sankciju. U ovo vrijeme nastavio se i pritisak mađarskog plemstva na Hrvatsku, u pogledu financija i uvođenja mađarskog jezika. Slijedi prikaz situacije u hrvatskim zemljama pod francuskom vlašću (1805—1813). Da se u banskoj Hrvatskoj i dalje računalo s priključenjem Dalmacije, svjedoči zaključak Hrvatskog sabora iz 1807, u kojem se ponavlja zahtjev iz 1802. godine.

Nakon ovih Šidakovih tekstova slijede tekstovi V. Foretića o Dubrovačkoj Republici od 1790. do 1808, kada su je Francuzi ukinuli, i M. Valentića o vojnoj krajini od 1790. do 1815. godine. Ovaj potonji tekst govori prvo o privrednim tokovima u krajiškom druš-

tvu, za što je od posebne važnosti bila izgradnja prometnica. Valentić naglašava da je privredno otvaranje krajine ugrožavalo krajiško-vojnički sustav. Zbog mnogih problema koji u krajini otprije postoje, a bili su pojačani mnogobrojnim ratovima na prijelazu stoljeća, kao i općim osiromašenjem zbog zapuštanja zemlje, 1807. godine donesen je novi krajiški temeljni zakon. Međutim, ni taj zakon nije donio značajne promjene. Beč i dalje nastoji istovremeno i olakšati krajiško siromaštvo i dobiti maksimum dobro izvježbanih vojnika, što nikako ne ide jedno s drugim. Valentić je u svom prikazu krajiškog društva obratio pažnju i na stanovništvo, školstvo, vjerske prilike i društvenu stratifikaciju. Svom tekstu priložio je i nekoliko tablica.

U drugoj glavi (58—111) govori se o hrvatskim zemljama u pretpreporodnom razdoblju, 1815—1835. godine. Prvo su prikazane gospodarske prilike sjeverne Hrvatske (agrarni odnosi, cehovski obrt, manufakture i prve tvornice, razvoj prometnica, trgovina i trgovačko građanstvo, te pojava domaće trgovačke buržoazije). Zatim se govori o situaciji u Hrvatskoj u doba francisejskog apsolutizma i obnovi ustavnosti 1825. godine. Hrvatsko plemstvo i ovaj put je, da se zaštiti od moguće obnove apsolutizma, bilo spremno osloniti se na ugarsko plemstvo. Na sjednici Hrvatskog sabora 10. IX. 1827. odlučeno je da se mađarski jezik uvede u škole kao obavezni predmet. Sabor je, ipak, odlučno stupio u obranu municipijalnih prava.

Zatim Šidak, koji je autor teksta o pretpreporodnom razdoblju u sjevernoj Hrvatskoj, govori o pretečama preporodnog pokreta i o situaciji na početku tridesetih godina, kada se pojavilo nekoliko važnih spisa: Gajeva *Kratka osnova horvatsko-slavenskega pravopisanja*, zatim rasprava Josipa Kuševića *O municipalnim pravima i statutima kraljevinâ Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* (na latinskom jeziku), kao i pjesma Pavla Štooca *Nut novo leto! Mati — sin — zorja*. Godina 1832. bila je »temeljita prekretnica u rađanju preporodnog pokreta«, kaže Šidak. Tada je Gaj sve češće dolazio u Zagreb i okupljao oko sebe buduće preporodne djelatnike. Te godine izašlo je i nekoliko važnih djela: *Genij domovine* Ivana Derkosa, *Disetarcija* Janka Draškovića i dr. Uskoro je i konačan oblik dobila Gajeva pjesma *Horvatom sloga i zjedinenje*, ali nije još tiskana. Napokon, u sječnju 1835. pojavile su se *Novine horvatzke* s prilogom *Danica*.

Nakon prikaza pretpreporodnog razdoblja u sjevernoj Hrvatskoj slijedi prikaz Dalmacije od 1815—1835, koji je napisao J. Grabovac. Struktura njegova teksta je slijedeća: administrativno uređenje Dalmacije, privredne prilike, društvena struktura, politička situacija u Dalmaciji, utjecaj evropskih zbivanja na prilike u Dalmaciji i, na kraju, »prve klice narodnog buđenja«. Sličnu strukturu ima i Strčićev tekst o Istri u istom razdoblju: administrativno uređenje, gospodarske prilike, političke i narodnosne prilike, prosvjetni i kulturni život.

Treća glava knjige (112—182) govori o razdoblju hrvatske povijesti od 1835. do 1847. godine. Opet su prvo prikazane gospodarske prilike u sjevernoj Hrvatskoj iz pera I. Karamana. Zatim slijedi Šidakov tekst koji govori o preporodnom pokretu do stvaranja stranaka (1841), zatim o političkoj borbi u banskoj Hrvatskoj do zabrane ilirskog imena (1843), o preporodnom pokretu do reforme Hrvatskog sabora (1845) i o preporodnom pokretu do konačne pobjede narodnog jezika (1847). U ovom razdoblju bilo je došlo do jačanja udjela trgovačkog građanstva u manufakturno-industrijskom poduzetništvu. Razvija se izrada svile, proizvodnja stakla, prerada šećerne repe, prerada drvene građe i brodogradnja. Otvoren je i prvi novčarski zavod (1846, Prva hrvatska štedionica). Na Savi se pojavljuje prvi parobrod. Žarište preporodnog pokreta postao je Zagreb, a glavna preporodna akcija odvija se preko *Danice*, u kojoj se tiskaju najznačajniji preporodni tekstovi. Gaj radi na uvođenju latiničke ortografije i zajedničkog književnog jezika. Usporedo vodi i tajnu djelatnost u Rusiji. U ovom razdoblju ugarski Srbi pružaju sve jači otpor ilirizmu, tj. ilirskom imenu. Nastaju i prve stranke u Hrvatskoj: ilirska (narodna) i mađaronska. Poslije zabrane ilirskog imena, u siječnju 1843, u Zagrebu jača cenzura, a ilirci prenose svoje akcije u Beogradu. Velik značaj imao je Hrvatski sabor 1845. godine. Napokon je preporod postigao jedan značajan uspjeh kada je Sabor 23. X. 1847. proglasio narodni jezik (ilirsku štokavštinu) »diplomatičkim«, tj. službenim u Hrvatskoj. Jedno od pitanja koje se u to vrijeme postavilo pred Sabor, bilo je i pitanje oslobođenja kmetova.

Veći dio teksta o Dalmaciji u razdoblju 1835—47, Grabovac je posvetio pojavi *Zore dalmatinske*, što je bila »odlučna prekretnica u životu Dalmacije ne samo na kulturnom nego, što je posebno važno, i na nacionalnopolitičkom planu«. Strčićev tekst o Istri u istom razdoblju govori o administrativnom uređenju, privredi, prosvjeti i kulturi i o narodnim i političkim prilikama.

Na kraju knjige dane su osnovne informacije o izvorima i literaturi za hrvatsku povijest u preporodnom i preporodnom razdoblju, kronologija najvažnijih događaja u hrvatskoj povijesti 1750—1848. i kazalo imena.

Damir Agičić

Drago Rokсандić, *Vojna Hrvatska: La chroatie militaire. Krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809—1813)*, I-II, Zagreb 1988.

Strukturalna historija, pojam koji se pojavio u francuskih »analista« (»škole« oko časopisa *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*), sve više se širi i u jugoslavensku historiografiju, obilježavajući interes